

Світлана Закірова,

канд. іст. наук, доцент, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ЧАСІ І ПРОСТОРІ (ЗА ТЕОРЕТИЧНОЮ КОНЦЕПЦІЄЮ ХАРОЛЬДА ІННІСА)

У статті розглядаються основні положення теорії комунікації канадського вченого, засновника Торонтської школи комунікації Х. Інніса. Проводиться аналіз концепції Х. Інніса щодо впливу технології засобів масової комунікації на соціально-політичні процеси. Зазначено, що Х. Інніс виділяв два види медіа: часові та просторові. Кожен з видів засобів масової комунікації характеризувався особливим матеріалом виготовлення і способом збереження та передачі інформації. Відповідно до комунікаційної теорії Х. Інніса технологія засобів масової комунікації впливає на конкуренцію медіа між собою і сприяє виникненню монополії на знання.

Ключові слова: комунікація, засіб масової комунікації, Х. Інніс, цивілізація, медіа.

Сучасний розвиток суспільства характеризується глобальним поширенням інформаційних засобів соціальної комунікації. Важливу роль у становленні та подальшому розвитку теорії соціальних комунікацій як самостійного наукового напрямку відіграли представники наукової школи канадського університету міста Торонто. Засновниками Торонтської школи комунікації, що займається вивченням поняття «медіа», впливу засобів комунікації на економічну, політичну та соціальну сферу життя суспільства, вважають Харольда Адамса Інніса (Harold Adams Innis, 1894–1952) та Герберта Маршалла Маклюена (Herbert Marshall McLuhan, 1911–1980). До наукових праць цих канадських вчених-теоретиків комунікації активно звертаються сьогодні не лише фахівці із соціальних комунікацій, а й філософи, історики, соціологи, політологи, культурологи, літературознавці. Натомість творча спадщина фундаторів Торонтської школи комунікації вивчається нерівномірно. Більш відомою

науковому і суспільному загалу є творча спадщина М. Маклюєна, але науковий доробок Х. Інніса є не менш значущим і важливим.

Якщо в зарубіжній історіографії соціальних комунікацій існують роботи, спеціально присвячені аналізу комунікативної теорії Х. Інніса [1–5], то у вітчизняній науці вони практично відсутні. На окремі аспекти наукових поглядів Х. Інніса щодо значення засобів комунікації для розвитку суспільства звертає увагу Л. Ороховська [6]. А чи не єдиною цілісною роботою, де представлено наукові погляди Х. Інніса, є стаття Г. Почепцова «Класичні медіатеорії: Гарольд Інніс» [7].

Отже, враховуючи значний міждисциплінарний науковий потенціал і недостатність презентації теоретичної концепції відомого канадського вченого в українському науковому середовищі, метою статті є аналіз основних положень теорії комунікації засновника Торонтської школи комунікативістики Х. Інніса щодо впливу технології засобів масової комунікації на розвиток суспільних і державних процесів, представлення наукових поглядів Х. Інніса на типологію медіа відносно часу і простору.

Харольд Адамс Інніс народився у 1894 р. біля м. Гамільтон (провінція Онтаріо, Канада). Майбутній «батько канадської економічної історії» навчався в університеті Макмастера – канадському державному науково-дослідницькому університеті (Онтаріо), де у 1918 р. отримав історичну освіту. Брав участь у Першій світовій війні, під час якої на теренах Франції отримав поранення. Після війни вивчав політичну економію в університеті Чикаго (штат Іллінойс, США), де у 1920 р. захистив докторську дисертацію з історії Канадської тихоокеанської залізниці.

Увага Х. Інніса до економічних процесів у Канаді, його ґрунтовний підхід до аналізу особливостей розвитку окремих галузей промисловості та загального стану виробництва стали причиною для залучення вченого до роботи у державних установах для вироблення практичних рекомендацій з розвитку економіки та культури. У 1940-х роках Х. Інніс працював в уряді М. Кінга, був президентом Королівського товариства Канади – провідної національної організації Канади щодо підтримки та популяризації освіти і наукових досліджень.

Після Другої світової війни Х. Інніс працював виключно у галузі дослідження соціальних комунікацій, вивчав засоби масових комунікацій, починаючи з первісного ладу та стародавніх держав і закінчуючи сучасністю. Із рукопису в тисячу сторінок, яку він залишив після смерті,

за життя вченого вийшли дві роботи: «Імперії і комунікації» (1950) [9] та «Зсув комунікації» (1951) [10].

Як ми вже зазначали вище, у сучасній науці початок аналізу ролі соціальних комунікацій зазвичай пов'язують з ім'ям колеги Х. Інніса по університету в Торонто – М. Маклюена. Натомість сам М. Маклюен високо оцінював значення теоретичної концепції Х. Інніса для формування власних наукових поглядів, що і підкреслив у своїй хрестоматійній праці «Галактика Гутенберга: Створення людини друкарської культури»: «Харольд Інніс першим розкрив процес змін, що таїться у формах комунікаційної технології. Дана книга в певному сенсі – всього лише пояснювальна примітка до його праці» [8, с. 75].

Причинами того, що ідеї М. Маклюена мають широке поширення у той час, як ідеї Х. Інніса практично залишилися непоміченими протягом тривалого часу, професор канадського університету Конкордія В. Бакстон і професор Монреальського університету Т. Бардіні вважають різні можливості і комунікативні практики поширення текстів фундаторів Торонтської наукової школи [2].

У свою чергу відомий український фахівець у сфері соціальних комунікацій, доктор філологічних наук, професор Г. Почепцов наголошує: «Хоча Інніс заклав основи Торонтської школи, Маклюен як її представник більш відомий, оскільки активніше використовував можливості медіа для просування своїх ідей. Однак ідеї Інніса мають не менш значимий характер для вивчення медіа» [7]. На його думку, увага до творчого доробку Х. Інніса сьогодні посилюється ще й тим, що фокус його досліджень збігається з сучасними інтересами у сфері динаміки великих соціальних і політичних змін.

З такою точкою зору погоджується і дослідниця О. Беззубова. Вона підкреслює, що думка про те, що медіа-технології не є нейтральними, а мають глибокий вплив на взаємини між людьми і розвиток суспільства в цілому, була висловлена саме Х. Іннісом [4, с. 85]. А канадознавець І. Соков вважає, що широко відома теорія М. Маклюена, по суті, є продовженням досліджень Х. Інніса [14, с. 177].

На думку науковця В. Степанова, Х. Інніс – найяскравіший канадський вчений-гуманітарій ХХ ст., з якого, власне, і почалося дослідження медіа як соціального феномену. За словами В. Степанова, головні праці Х. Інніса, присвячені теорії комунікацій, були сприйняті науковою спіль-

нотою доволі прохолодно, оскільки надто оригінальними і незвичними були висновки науковця [12]. До того ж це були роботи у новій для Х. Інніса сфері науки, бо і у Канаді, і у світі на той час він був відомий як декан факультету політичної економії Торонтського університету, президент Асоціації економічної історії Канади, вчений-економіст і автор праць з економічної історії.

Ранні наукові роботи Х. Інніса були присвячені історико-економічному дослідженню різних галузей канадської промисловості: хутровий промисел і торгівля, рибна ловля, молочна промисловість, вирощування пшениці, сировинна галузь, розвиток залізниць. Але вже в одній з перших своїх праць «Хутрова торгівля в Канаді» вчений простежив зв'язок між комунікативними технологіями та владними відносинами. У цій роботі Х. Інніс намагався з'ясувати, у чому полягають причини змін соціальної організації, і за яких умов суспільство може підтримувати стабільність. При цьому стабільність він розумів як здатність політики й економіки адаптуватися до умов, що змінюються, і як здатність підтримувати єдність і спадкоємність культурних цінностей, ключових для цивілізації [13, с. 49].

Перші ознаки застійних кризових явищ у канадській економіці у повоєнний час остаточно спричинили певну переорієнтацію наукових інтересів Х. Інніса. Головною сферою дослідження вченого замість політ-економії та історії економіки стають засоби масової комунікації та їхній вплив на розвиток суспільства. За словами його біографа Д. Крейтона, небезпека наступу американської масової культури спонукала Х. Інніса написати ґрунтовне порівняльне дослідження взаємозв'язків комунікацій з політикою, економікою та релігією в історії людства [14, с. 211].

Приводом для звернення до цієї проблематики стало властиве Х. Іннісу відчуття політичної нестабільності та культурної кризи, в якій опинилося західне суспільство в середині ХХ ст. Вчений прагнув вирішити, які фактори забезпечують життєздатність цивілізації і політичну єдність великих державних об'єднань [4, с. 88]. Важливі питання впливу комунікацій на розвиток суспільства за допомогою міждисциплінарного методу Х. Інніс порушує в менш відомій роботі «Зміна концепції часу» (1952).

На думку Г. Почепцова, вчений-економіст Х. Інніс приходить до комунікаційних досліджень, відштовхуючись від вивчення канадської торгівлі деревиною і папером. Він розглядав культурну індустрію, яка

тримається на папері: газети, журналістику, книги, рекламу. Тож, щоб зрозуміти канадську економічну історію, Х. Інніс вивчав транспортування, а звідси і виник інтерес до комунікацій [7].

Канадський вчений вважав, що основним джерелом соціальних змін у будь-якому суспільстві будь-якого періоду виступають технологічні новації. Однак різні технології – політичні, військові, промислові, адміністративні – мають різний вплив на розвиток суспільства. Найбільш значущими технологіями, відповідно до теорії Х. Інніса, є саме комунікативні, оскільки будь-якому суспільству, для того щоб підтримувати єдність у просторі і часі необхідні певні засоби, за допомогою яких важлива інформація може передаватися, зберігатися і за потребою тиражуватися. Такими засобами і виступають засоби соціальної комунікації. Погляд Х. Інніса на комунікацію був значно ширшим за суто лінгвістичні рамки. Він відносив сюди і каміння, і дороги, і канали, і папірус, і папір, і гроші, і книги, і телефон, і телеграф. Медіа відповідно до комунікативної концепції канадського вченого є все те, що впливає на взаємодію між людьми, соціальними спільнотами і державами [9, с. 4–5]. Відтак історія людства, на думку Х. Інніса, розвивається саме під впливом технологій засобів масової комунікації.

Загалом науковий підхід до вирішення проблем масових комунікацій Х. Інніса, як і інших представників Торонтської школи комунікацієвістики, дослідники визначають як макросоціологічний. Це пояснюється тим, що Х. Інніс, а пізніше і М. Маклюєн, розглянули вплив комунікацій на розвиток західної цивілізації від первісного суспільства до середини ХХ ст. Українська дослідниця Л. Ороховська називає теорію Х. Інніса і його послідовників медіаорієнтованою соціально-філософською концепцією розвитку людського суспільства. Тоді як за теорією К. Маркса рушійною силою історичного прогресу виступає розв'язання суперечностей між продуктивними силами та виробничими відносинами. Х. Інніс і його послідовники з Торонтської школи вважають, що рушійною силою розвитку суспільства є саме нові технології, завдяки яким виникають нові засоби комунікації. Мовлення, поява алфавіту і писемності, друкарський верстат, винайдення електрики і телеграфу, фото, радіо, телебачення, стільниковий зв'язок, Інтернет є тими важливими досягненнями в історії людства, які визначають основні етапи в його розвитку [6, с. 44].

Відповідно до теорії Х. Інніса від технології комунікації, що домінувала на конкретному етапі розвитку людства, залежали і різні типи державного та суспільного устрою, які формувалися та еволюціонували під тиском засобів масової комунікації. Кожний засіб комунікації має свої особливі властивості і, відповідно, унікальні способи впливу на кожну людину окремо і суспільство загалом.

На ранньому етапі розвитку людства суспільний устрій базувався на технології усної комунікації. За концепцією Х. Інніса, факторами, які сприяли зародженню та розвитку ранніх імперій, виступили винайдення писемності та використання папірусу. Тому вже перші державні утворення, починаючи з Давнього Єгипту та Месопотамії, а також Давньої Греції та Риму, всі наступні форми соціального устрою ґрунтувалися на технології письмової комунікації, яка контролювалася правлячою елітою [9, с. 11–12]. Характерною рисою комунікативної концепції Х. Інніса є визнання універсальної природи контролю масової комунікації, оскільки в суспільстві на певному етапі неминуче відбувається процес монополізації засобів комунікації з боку правлячої еліти.

Використання правлячими елітами технології письмової комунікації, як між внутрішніми структурами держави, так і між державними інституціями і народом, дозволило, за концепцією Х. Інніса, по-перше, зміцнити саму державну владу, зробити її менш розмитою, ніж у суспільствах, заснованих на усній комунікації, а по-друге, здійснювати керівництво більш великими територіями, створюючи повноцінні імперії. При цьому імперії могли розширюватися до меж, які визначалися саме можливостями і обмеженнями технологій і засобів доступної для правлячих еліт комунікації [5, с. 167]. Х. Інніс зазначав: «Алфавіт став основою політичної організації суспільства за рахунок ефективного управління територіального простору і релігійної організації за рахунок ефективного контролю з часів встановлення монотеїзму» [9, с. 66].

Г. Почепцов виокремлює такі особливості комунікативної концепції Х. Інніса, а пізніше і М. Маклюєна: інтерес не до структури, а до процесу комунікації; увага до наслідків комунікації та акцент саме на технології комунікації, тобто на медіа. Акцент на матеріалі виготовлення засобів масової комунікації дає змогу Х. Іннісу робити зовсім інші, незвичні для суспільного загалу висновки. Зазвичай мова йшла тільки про довговіч-

ність матеріалу [7]. Натомість канадський вчений звернув увагу на те, що деякі засоби масової інформації, які відзначаються міцністю (камінь, глина, пергамент), надають особливе значення фактору часу. А менш міцні і стійкі за своїми властивостями засоби комунікації (папірус і папір), зосереджують увагу на просторі [9, с. 7].

Слід підкреслити, що у своїх теоретичних пошуках канадський вчений, завдяки оригінальному погляду на фізичні якості носія інформації, подолав рамки проблеми комунікації і вийшов на простір аналізу загальноцивілізаційних процесів. Так, Х. Інніс вважав, що одні цивілізації концентруються на часі, інші – на просторі. З огляду на те, що будь-яка цивілізація та її культура існує в цих двох вимірах, Х. Інніс відповідним чином поділив і засоби масової комунікації на два основних види: часові (time binding media) і просторові (space binding media).

До орієнтованих на час засобів масової комунікації Х. Іннісом були віднесені складні в обробці або дорогі матеріали, зокрема, камінь, глина, пергамент. Їхнє завдання полягає у тому, щоб забезпечити надійну трансляцію відносно невеликого обсягу соціально-значущої інформації, оскільки використання цих матеріалів ускладнює виробництво великої кількості текстів [11].

До часових засобів масової комунікації Х. Інніс відносив також і такі види усної комунікації як епос, пісні, оповіді і навіть книги та рукописи, які фіксували результати народної творчості. Вчений вважав, що вони існують тривалий період і повинні передавати наступним поколінням інформацію про ідеали і цінності своєї цивілізації. Такий тип комунікації сприяв тому, що частково функція зберігання інформації начебто передавалася соціуму, а не зосереджувалася тільки в еліті.

Водночас Х. Інніс вважав, що часові засоби комунікації характерні насамперед для традиційних суспільств з суворою соціальною ієрархією, наприклад, Стародавній Єгипет. А доступ до інформації та її поширення в таких спільнотах має вузька група людей, наділена вищою владою (жерці, чиновники). Тому з розвитком суспільства використання часових видів комунікації передбачало появу монополії на знання і спадковість влади, оскільки ключова для спільноти інформація важко доступна і опиняється в руках замкнутої верстви суспільства. Таким чином, часові медіа допомагають централізації державного управління і сакралізації знання, створюють умови для поєднання релігійної

та світської влади, але, водночас, не сприяють територіальній експансії [9, с. 22].

Засоби масової комунікації, що орієнтовані на простір, створюються на базі матеріалів, які легко зберігати і передавати адресату (наприклад, папірус, папір). Натомість порівняно з часовими засобами масової комунікації цей вид медіа має короткостроковий вплив на суспільство. Вони дають змогу швидко та ефективно доводити великі обсяги інформації (у тому числі, важливої для державного управління) до широкої аудиторії, сприяючи утворенню великих територіально-політичних об'єднань – імперій. Просторові медіа сприяють технологічному прогресу, призводять до посилення світської влади і зростання бюрократії, оскільки їх найважливіша роль полягає в управлінні великими територіями державних і політичних утворень. В основі просторових засобів масової комунікації, на думку Х. Інніса, лежать комерціалізація і виконання імперських завдань. Канадський вчений вважав, що медіа, які орієнтовані на простір, а не на час, знижують цінність інформації, не можуть забезпечити її історичну збереженість, а відтак не в змозі створити культурну і політичну стабільність суспільства, внаслідок чого відбувається криза владних інституцій [9, с. 7].

Тож, відповідно до концепції Х. Інніса, у цивілізаційному відношенні часові медіа орієнтовані на сучасність і традиції, збереження моральних та релігійних цінностей, а просторові – на майбутнє та інновації, розвиток технології та світської культури. Враховуючи паралельне існування у політичних спільнотах і державних утвореннях цих різних видів засобів масової комунікації, підставою для формування стабільного суспільства виступає поєднання і компроміс між просторовими і тимчасовими медіа [9, с. 217]. Прикладами таких поєднань канадський вчений вважав засоби масових комунікацій Стародавньої Греції та Візантійської імперії. Зокрема, як зазначав Х. Інніс, одночасне використання папірусу і пергаменту владою Візантії дозволило їй здійснювати контроль як у просторі, так і в часі. Утім, негативним фактором, який поступово призвів до падіння Константинополю, стало зосередження в руках церкви монополії на знання, що завадило подальшому розквіту суспільства і розкриттю творчого потенціалу культури [9, с. 65, 139].

У комунікативній теорії засновника Торонтської наукової школи простір має значення не тільки з точки зору поширення, але і у зв'язку

з появою нових засобів комунікації. Х. Інніс вважав, що зміни в суспільстві йдуть із периферії держаних утворень. Саме там, на думку канадського вченого, мешканці околиць створювали нові засоби комунікації, які вступали в протиріччя з офіційно прийнятими і широко розповсюдженими. Наслідком таких новацій ставало виникнення чогось нового, прогресивного, що рухало цивілізацію, допомагаючи їй зробити певний ривок, за визначенням Інніса – «зсув» вперед. Прикладом таких змін, на думку Х. Інніса, став перехід від латинських текстів на пергаменті, якими як засобом комунікації користувалася християнська церква, до світських паперових листів різними європейськими мовами, які поступово не просто поширилися, але й витіснили пергамент як медіа [3, с. 149].

Відповідно до власної концепції комунікації Х. Інніс вказує на проблему взаємодії різних соціальних інститутів, які базуються на різних типах матеріальних носіїв. Зокрема, розквіт поезії в Стародавній Греції VII ст. вчений пов'язує з появою дешевого папірусу, а поширення бюрократії Стародавнього Риму пояснює освоєнням чиновництвом папірусу, водночас як релігія продовжувала базуватися на пергаменті [9, с. 66, 167–168].

Використовуючи історичні приклади, Х. Інніс намагався показати, що вид медіа, що використовується, виявляється важливішим за сам зміст повідомлення, яке він призначений передати, оскільки медіа-технології як такі впливають на соціальну взаємодію. З точки зору Х. Інніса, поява нового типу медіа завжди призводить до соціальних конфліктів, тому що реструктурує саму систему влади і викликає до життя нові цивілізації. Причина подібного впливу медіа на соціум полягає в тому, що соціальні інститути, так само як і економіка, є простором конкурентної боротьби. Таким чином, боротьба за право контролювати нові медіа фактично стає ключовим фактором історичного розвитку. Зокрема, канадський вчений аналізує Вавилонську імперію, монархія і централізована влада якої підкреслювалися конфліктом використання каменю в архітектурі і скульптурі та глини у писемності як різних видів комунікації [9, с. 65].

З цього приводу можна пригадати так звану «арабську весну». Швидко розповсюдження і масштаби подій тих часів більшість спостерігачів пов'язують із розвитком медіа-технологій, а саме соціальних мереж, які

істотно вплинули на соціальну взаємодію у до того доволі закритому арабському світі. Крім того, останнім часом дедалі більшого значення у міжнародній політиці набуває проблема інформаційного протистояння, важливим елементом якого є зовнішнє втручання у ключові політичні процеси всередині країн, від яких виявилися незастрахованими навіть найбільш потужні світові держави.

Зауважимо, що задовго до наведених нами прикладів у концепції Х. Інніса причини конфліктів як на рівні окремих державних утворень, так і в регіональному і навіть світовому масштабах пояснювалися зіткненням різних медіа. Так, поява нового медіа у вигляді папірусу склала конкуренцію каменю з ієрогліфічним письмом у Стародавньому Єгипті, внаслідок чого новий засіб масової комунікації сприяв розхитуванню підвалин цієї спільноти. Однак на новому рівні історичного розвитку людства припинення поставок папірусу з Єгипту стало однією з причин загибелі Стародавнього Риму, оскільки таким чином було порушено можливості комунікації. Революцію в американських колоніях Х. Інніс пояснює впливом індустрії друку і нездатністю старих англійських соціальних інститутів і засобів комунікації адаптуватися до нових умов колоній [9, с. 197]. Початок Першої світової війни канадський вчений пов'язує із зіткненням між традиціями на основі книги і газети, а Друга світова війна, на думку Х. Інніса, стала у значній мірі результатом зіткнення таких медіа як газета і радіо [9, с. 209]. Звісно, не варто перебільшувати вагомість висновків вченого щодо значення зіткнення медіа в історії, але слід визнати, що його концепція істотно розширює та збагачує наукове уявлення про спонукальні мотиви та чинники історичного процесу.

Економічний напрям перших наукових пошуків Х. Інніса спричинив особливу увагу вченого до таких явищ як конкуренція та монополія. Аналізуючи розвиток суспільства, канадський вчений розглядає їх не тільки як економічні чинники, але й як фактори культурного розвитку людства. Оскільки засіб комунікації не є нейтральним носієм інформації, він сприяє виробництву і збереженню одного типу знання і обмежує розвиток інших видів і типів. Більш широко використовуваний в суспільстві вид засобів масової комунікації визначає, який тип знання є більш значущим, і зумовлює монополію на знання, що належить або релігійним установам, або державі [11]. Боротьба за монополію

і конкуренція засобів масової комунікації у напрямку простору або часу, релігійної або світської складової і є, з точки зору Х. Інніса, рушійною силою історії, причиною формування та загибелі цивілізацій. Саме з медіа Х. Інніс пов'язує і загальну періодизацію розвитку людства. Наприклад, історію Заходу він поділяє на періоди письмової цивілізації та друкарської епохи [9, с. 8].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу і відповідно до теоретичних поглядів Х. Інніса на типологію засобів масової комунікації, медіа умовно можна поділити на два види: часові та просторові. Технологія медіа обумовлювала особливості кожного засобу комунікації згідно з матеріалом виготовлення і можливостями поширення інформації. Зміни у методиці комунікації та засобах медіа призводили не лише до трансформації форм спілкування і взаємодії соціальних організацій та окремих людей, але і спричиняли необхідність корегування владних інституцій. Можливості технології засобів масової комунікації сприяли появі нових соціальних інститутів, посиленню одних і послабленню, а інколи навіть зникненню інших форм організації соціуму. Конфлікт медіа і його наслідки, на думку видатного канадського вченого, виступали рушійною силою появи і зникнення цивілізацій, загальноісторичного розвитку людства.

В умовах сьогодення, коли в інформаційному просторі практично щодня з'являються нові можливості для комунікації з використанням інноваційних засобів передачі та збереження інформації, теоретична концепція Х. Інніса виглядає ще більш актуальною. Спираючись на комунікативну теорію Х. Інніса, можна констатувати, що сучасні держави та політичні організації намагаються певним чином поєднувати дію різних типів і видів засобів масової комунікації та просувати власні ідеї за межі своїх територіальних утворень чи соціальних спільнот. За допомогою сучасних медіа відбуваються вже не просторові захоплення і приєднання нових територій, а встановлення контролю за інформаційним і віртуальним простором поза межами власних держав. Тобто, боротьба за монополію на інформацію і конкуренція засобів масової комунікації в сучасних умовах набувають уже не державного, а глобального характеру. Відтак перспективним напрямом майбутніх наукових розвідок виглядає необхідність подальшого вивчення теоретичних засад комунікативної концепції Х. Інніса. Темою окремого дослідження має стати особлива роль

університетів та наукової спільноти, з діяльністю яких Х. Інніс пов'язував надії на подолання культурної та соціальної кризи. Ґрунтовний аналіз його поглядів на вплив засобів масової комунікації у домеханічну, друкарську та електронну епохи дасть змогу виявити глибинні причини конфліктів та проблем суспільства відповідного періоду розвитку людства.

Література

1. *Carey J. W.* Harold Adams Innis and Marshall McLuhan // *The Antioch Review*. Vol. 27, no. 1 (Spring, 1967), pp. 5–39; Kumar K. Market Economy and Mass Literacy: Revisiting Innis's Economics of Communication // *Economic and Political Weekly*. Vol. 28, no. 50 (Dec. 11, 1993), pp. 2727–2734; Deibert R. J. Harold Innis and the Empire of Speed // *Review of International Studies*. Vol. 25, no. 2 (Apr., 1999), pp. 276–277.

2. *Buxton W., Bardini T.* Tracing Innis and McLuhan [Електронний ресурс] // *Canadian Journal of Communications*. – 2012, Vol. 37, no. 4. – Режим доступу: <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/2659/2735>. – Дата звернення: 8.05.2017. – Назва з екрана.

3. *Архангельская И. Б.* Теория коммуникации в трудах Х.-А. Инниса и Г.-М. Маклюэна / И. Б. Архангельская // *Вестн. Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер. Социальные науки*. – 2007. – № 3 (8). – С. 148–152.

4. *Беззубова О. В.* Коммуникативная теория Гарольда Инниса / О. В. Беззубова // «*Studia culturae*». Вып. 13. Альманах кафедры культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2011. – С. 85–94.

5. *Володенков С. В.* Теория коммуникации Х. А. Инниса и современные информационно-коммуникационные технологии: политологический анализ / С. В. Володенков // *Социально-политические науки*. – 2011. – № 1. – С. 166–169.

6. *Ороховська Л. А.* Історико-філософська репрезентація мас-медіа в стародавні часи / Л. А. Ороховська // *Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія*. – 2011. – № 2. – С. 44–48.

7. *Почепцов Г.* Классические медиатеории: Гарольд Иннис [Элект-

ронный ресурс] / Г. Почепцов. – 2013. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/klassicheskie_mediateorii_garold_innis/. – Дата обращения: 10.05.2017. – Загл. с экрана.

8. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / Мак-Люэн Маршалл ; пер. с англ. А. Юдин. – Киев : Ника-Центр: Эльга, 2003. – 432 с.

9. Innis H. Empire and Communication. London, Oxford Press. 1950. 230 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.gutenberg.ca/ebooks/innis-empire/innis-empire-00-h.html/>. – Title from the screen.

10. Innis H. The Bias of Communication / H. Innis. Toronto, University of Toronto Press. – 1951. – 226 p.

11. Marshall Soules. Harold Adams Innis: The Bias of Communications & Monopolies of Power [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.media-studies.ca/articles/innis.htm>. – Title from the screen.

12. Степанов В. Знакомьтесь: Гарольд Иннис – предтеча медиаэкологии как науки [Электронный ресурс] / В. Степанов. – 2011. – Режим доступа: <http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/1.html>. – Дата обращения: 10.05.2017. – Загл. с экрана.

13. Дьякова Е. Г. Массовая коммуникация и власть / Е. Г. Дьякова. – Екатеринбург : УрО РАН, 2002. – 299 с.

14. Соков И. А. Политическая история Канады: взгляд из России: сборник статей / И. А. Соков. – Москва : Директ-Медиа, 2013. – 326 с.

References

1. Carey, J. W. (1967). Harold Adams Innis and Marshall McLuhan. *The Antioch Review*. Vol. 27, no. 1 (Spring), pp. 5–39; Kumar, K. (1993). Market Economy and Mass Literacy: Revisiting Innis's Economics of Communication. *Economic and Political Weekly*. Vol. 28, no. 50 (Dec. 11), pp. 2727–2734; Deibert, R.J. (1999). Harold Innis and the Empire of Speed. *Review of International Studies*. Vol. 25, no. 2 (Apr.), pp. 276–277 [in English].

2. Buxton, W., & Bardini, T. (2012). TracingInnisandMcLuhan. *CanadianJournalofCommunications*. Vol. 37, no. 4. Retrieved from <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/2659/2735> [in English].

3. Arhangelskaja, I. B. (2007). *Teorija komunikacii v trudah H.-A. Innisa*

i G.-M. Maklujena [Communication theory in the works of H.-A. Innis and G.-M. McLuhan]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Serija Socialnye nauki – Vestnik of Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod. Series: Social Sciences*, no. 3(8), pp. 148–152 [in Russian].

4. Bezzubova, O. V. (2011). Kommunikativnaja teorija Garolda Innisa [Communicative theory of Harold Innis]. «*Studia culturae*». *Almanah kafedry kul'turologii i Centra izuchenija kultury filosofskogo fakulteta Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta – «Studia culturae» of Institute of Philosophy St. Petersburg State University*, Vol. 13, pp. 85–94 [in Russian].

5. Volodenkov, S. V. (2011). TeorijakommunikaciiH. A. Innisaisovremennyeinformacionno-kommunikacionnyetehnologi: politologicheskijanaliz [Communication theory of H. A. Innis and modern information and communication technologies: political analysis]. *Socialno-politicheskienauki – Sociopoliticalsciences*, no. 1, pp. 166–169 [in Russian].

6. Orohovska, L. A. (2011). Istoryko-filosofska reprezentatsiya mas-media v starodavni chasy [Historical and philosophical representation of the mass-media in the ancient times]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsynoho universytetu. Ser.: Filosofiya. Kulturolohiya – Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural*, no. 2, pp. 44–48 [in Ukrainian].

7. Pohepcov, G. (2013). Klassicheskie mediateorii: Garold Innis [Classical media theories: Harold Innis]. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/klassicheskie_mediateorii_garold_innis/ [in Russian].

8. Mak-Ljujen, M. (2003). Galaktika Gutenberga: Sotvorenje cheloveka pechatnoj kultury [The Gutenberg Galaxy: themaking of typographicman] (A. Judin, Trans). Kyiv: Nika-Centr: Jelga [in Russian].

9. Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford Press. Retrieved from <https://www.gutenberg.ca/ebooks/innis-empire/innis-empire-00-h.html> [in English].

10. Innis, H. (1951). *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press [in English].

11. Marshall Soules. *Harold Adams Innis: The Bias of Communications & Monopolies of Power*. Retrieved from <http://www.media-studies.ca/articles/innis.htm> [in English].

12. Stepanov, V. (2011). Znakom'tes': Garol'd Innis – predtecha media-

jekologii kak nauki [Meet: Harold Innis – forerunner of media ecology as a science]. Retrieved from <http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/1.html> [in Russian].

13. D'jakova, E. G. (2002). Massovaja kommunikacija i vlast [Mass communication and power]. Ekaterinburg: UrO RAN [in Russian].

14. Sokov, I. A. (2013). Politicheskaja istorija Kanady: vzgljad iz Rossii: sbornik statej [Political history of Canada: a view from Russia: collection of articles]. Moscow: Direkt-Media [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

Svitlana Zakirova,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Technological Determinism of Means of Mass Communication in Time and Space (in Harold Innis's Theoretical Concepts)

This article deals with the main provisions of the communication theory of the Canadian scientist, the founder of the Toronto School of communication theory, H. A. Innis. The main motives for changing the scientific interests of H. Innis from economic history to the theory of social communications are shown. The research carried out H. Innis was aimed at analysis of the concept of mass communication means and its influence on social and political processes. It indicated that H. Innis defines two types of media: temporal and spatial. Each type of mass communication means is characterized by a special material of production and a way of storing and transmitting information. In terms of civilization, temporal media are focused on modernity and traditions, preservation of moral and religious values, and spatial – on future and innovations, development of technology and secular culture. In accordance with H. Innis's communications theory, the technology of mass communication influences the competition of media among themselves and promotes the emergence of a monopoly on knowledge.

Keywords: communication, means of mass communication, H. Innis, civilization, media.